

Internationale vergelijking inzet eigen bedrijfsleven bij ontwikkelingssamenwerking

Bijlage bij de brief over het vergroten van de inzet van het Nederlandse bedrijfsleven.

1 Achtergrond van het onderzoek

1.1 Aanleiding en methode

Deze bijlage bevat de resultaten van het onderzoek naar aanleiding van motie Leegte-Mulder (Kamerstuk 33 916 nr. 21, dd. 1 juli 2014), ingediend n.a.v. het Kamerdebat over het bedrijfsleveninstrumentarium op 23 juni 2014. De motie "verzoekt de regering om in kaart te brengen welke mogelijkheden er zijn om de inzet van het Nederlandse bedrijfsleven bij nationale en internationale instrumenten te vergroten, en daarbij de modellen van andere donoren zoals Duitsland en Japan te betrekken".

In de motie wordt expliciet verwezen naar de landen Japan en Duitsland. Aanvullend daaraan zijn het VK en Denemarken onderzocht. Deze landen zijn gekozen omdat hiernaar veelvuldig werd verwezen in het bovengenoemde Kamerdebat.

Het onderzoek is gebaseerd op meerdere bronnen (zie ook de bronnenlijst op pagina 20):

1. Onderzoeken en publicaties van internationale organisaties en kennisinstituten.
2. Eigen onderzoek naar de buitenlandse ontwikkelingsorganisaties en ministeries (publicaties, websites), data bij de OESO en informatie bij de Nederlandse overheid, inclusief de ambassades.
3. Ten slotte is gesproken met een aantal deskundigen: medewerkers van de OESO-commissies voor ontwikkelingssamenwerking (DCD-DAC) en exportkredieten (XCR) en deskundigen van de Overseas Development Institute (ODI)¹ en de University of Nottingham². De laatste twee hebben beiden onderzoek gedaan naar aanbestedingsprocedures bij ontwikkelingssamenwerking, de terugstroom van ontwikkelingsgeld en de facto binding.

1.2 Betrokkenheid bedrijfsleven bij OS

Het bedrijfsleven wordt op verschillende manieren betrokken bij bilaterale en multilaterale ontwikkelingssamenwerking.

Multilaterale organisaties en overheden van donorlanden financieren bijvoorbeeld ontwikkelingsrelevante (publieke) projecten, zoals

¹ Dhr. dr. Edward J. Clay is *senior research associate* bij de Overseas Development Institute (ODI) in het VK. Dr. Clay houdt zich hoofdzakelijk bezig met publieke uitgaven in de context van ontwikkelingssamenwerking en heeft bij ODI meerdere studies gedaan naar gebonden hulp en gebonden voedselhulp. Zo is in 2009 het rapport "*Untying aid: Is it working?*" gepubliceerd in opdracht van de OESO-DAC.

² Mw. dr. Annamaria La Chimia is *associate professor* in rechtsgeleerdheid aan de University of Nottingham in het VK. Dr. La Chimia's expertise ligt hoofdzakelijk in het gebied van internationale ontwikkeling in relatie tot internationaal handelsrecht en Europees recht. Ze heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar gebonden hulp en aanbestedingen voor ontwikkelingssamenwerking binnen het internationale rechtssysteem. In 2013 publiceerde ze het boek "*Tied aid and development aid procurement in the framework of EU and WTO law: The imperative for change*" (Oxford, Hart Publishing).

infrastructuurprojecten. De ontwikkeling en uitvoering van deze projecten wordt vervolgens aanbesteed aan bedrijven.

Daarnaast verstrekken sommige donorlanden *direct* financiering aan bedrijven die in ontwikkelingslanden bijdragen aan duurzame economische ontwikkeling. Dit gebeurt door middel van de zogeheten bedrijfsleveninstrumenten. Nederland zet verschillende bedrijfsleveninstrumenten in voor het beleidsdoel privatesectorontwikkeling, zoals het Dutch Good Growth Fund, DRIVE, Private Sector Investeringsprogramma (PSI) en de ppp-faciliteiten.

Ten slotte beschikken de meeste donorlanden over een publieke ontwikkelingsbank, die financiering voor ontwikkelingsrelevante investeringen beschikbaar stelt aan private partijen. Deze financiering telt over het algemeen niet als Official Development Assistance (ODA).

1.3 Profijt voor het eigen bedrijfsleven

Met de agenda voor hulp, handel en investeringen zet Nederland in op wederzijds profijt voor ontwikkelingslanden en het Nederlandse bedrijfsleven³. Het belang van ontwikkelingssamenwerking voor Nederlandse bedrijven komt ruwweg in twee vormen voor⁴:

Directe effecten: Bij een aanbesteding of subsidietender wordt een contract of financiering toegewezen aan een Nederlands bedrijf. Hiermee wordt zowel een ontwikkelingsproject gerealiseerd, als gebruik gemaakt van Nederlandse kennis en kunde.

Indirecte effecten: Bilaterale ontwikkelingssamenwerking versterkt enerzijds het lokale ondernemingsklimaat en ondernemerschap, en anderzijds de handelsrelaties met Nederland. Hierdoor neemt de export van Nederlandse bedrijven naar ontwikkelingslanden op termijn toe.

De voordelen van de indirecte effecten worden groter geschat dan van de directe effecten⁵. Het IOB heeft in 2014 aangetoond dat per euro uitgegeven aan bilaterale ontwikkelingssamenwerking door Nederland ongeveer €0,70 - €0,90 aan export is ontstaan⁶. In andere landen is vergelijkbaar onderzoek gedaan. Zo zou Denemarken voor elke aanvullende euro gemiddeld €0,30 toegenomen export zien⁷. In Duitsland zou volgens berekeningen zelfs €1,40 aan export worden gegenereerd per uitgegeven euro aan bilaterale ontwikkelingshulp⁸.

De opgave van dit onderzoek is een verkenning naar mogelijkheden om de directe inzet van het eigen bedrijfsleven te vergroten. Indirecte effecten van ontwikkelingssamenwerking worden daarom niet meegenomen in deze vergelijking.

³ Zie de brief aan de Tweede Kamer "Ondernemen voor ontwikkeling" (Kamerstuk 33 625 nr. 38)

⁴ Seebens (2012)

⁵ Seebens (2012)

⁶ IOB (2014) p.58

⁷ Hansen en Rand (2015)

⁸ Seebens (2012)

1.4 Bevordering inzet eigen bedrijfsleven

De inzet van het eigen bedrijfsleven kan op drie manieren worden bevorderd. De onderzochte landen worden daarom op deze drie punten vergeleken.

Bij **gebonden of de facto gebonden hulp** worden aanbestedingen of subsidietenders alleen opengesteld voor bedrijven uit bepaalde landen, meestal alleen het donorland. Hiermee is het waarschijnlijk of zeker dat het ingezette bedrijf uit het donorland zal komen.

Bij de **strategische inzet van hulp op landen of sectoren** zet een donorland de instrumenten in aansluiting op de kennis en kunde van het eigen bedrijfsleven in. Daardoor heeft het eigen bedrijfsleven een competitief voordeel bij aanbestedingen en subsidietenders.

Door middel van gerichte **informatievoorziening en dienstverlening** aan bedrijven ondersteunt een overheid haar bedrijven bij het vinden en winnen van aanbestedingen en subsidietenders. De verwachting is dat bedrijven hierdoor vaker en kwalitatief beter zullen meedingen naar ontwikkelingsprojecten.

Het onderzoek is als volgt opgebouwd:

1. Per land wordt beschreven bij welke vormen van ontwikkelingssamenwerking bedrijven worden betrokken.
2. Per land wordt vervolgens beschreven hoe het eigen bedrijfsleven wordt ondersteund door middel van (de facto) binding, strategische inzet en informatievoorziening en dienstverlening.
3. Per land wordt beoordeeld welke modellen en acties van grootste invloed zijn op de inzet van het eigen bedrijfsleven.

2 Duitsland

2.1 Vormen van ontwikkelingssamenwerking met het bedrijfsleven

De Duitse ontwikkelingssamenwerking valt onder de verantwoordelijkheid van het *Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung* (BMZ). De grootste financier van ontwikkelingsrelevante projecten is echter de publieke bankengroep *Kreditanstalt für Wiederaufbau* (KFW). De KFW bestaat uit drie banken, waaronder de *KFW Entwicklungsbank* en het *KFW Deutsche Investition- und Entwicklungsgesellschaft* (DEG).

2.1.1 Modaliteiten

Bedrijfsleven-instrumenten:	Het DEG beheert namens het BMZ het instrument develoPPP.de, een programma dat specifiek gericht is op het bedrijfsleven. DeveloPPP.de zet partnerschappen op tussen het bedrijfsleven en Duitse ontwikkelingsorganisaties. Sinds 1999 zijn meer dan 1500 partnerschappen ontstaan.	<u>Deels gebonden</u> Open voor ondernemingen uit de Europese Unie en uit ontwikkelingslanden
Bilaterale aanbesteding:	De KFW Entwicklungsbank financiert namens BMZ publieke infrastructuurprojecten, projecten voor duurzame energie en programma's in de financiële sector. Overheden van ontwikkelingslanden benaderen de organisatie met een voorstel voor financiering. Indien de projecten voldoen aan de eisen voor ontwikkelingsrelevantie begeleidt en financiert de KFW Entwicklungsbank het project gedurende het gehele proces. De aanbestedingen van de projecten zijn in handen van de overheden ter plaatse ⁹ .	<u>Ongebonden</u>
Ontwikkelingsbank:	Het DEG financiert en ondersteunt particuliere bedrijven die willen investeren in ontwikkelingslanden en opkomende markten. De generieke diensten van het DEG zijn financiering en adviesverlening aan bedrijven. De meeste uitgaven vallen niet onder ODA.	<u>Deels gebonden</u> Open voor ondernemingen uit de Europese Unie en uit ontwikkelingslanden

2.2 Beleid ter ondersteuning eigen bedrijfsleven

2.2.1 Binding en de facto binding

Formele binding:	Duitsland geeft aan dat in 2012 79% van de totale bilaterale ODA ongebonden was. De gebonden hulp is voornamelijk technische assistentie ¹⁰ . De instrumenten van de KFW Entwicklungsbank worden volledig ongebonden ingezet. De DEG stelt haar instrumenten open voor bedrijven uit de Europese Unie en uit ontwikkelingslanden. Bij de tweede categorie is vereist dat een aandeel van minimaal 25% in bezit is van een bedrijf uit de EU. Daarmee is DEG-financiering gedeeltelijk gebonden, maar wordt in de praktijk veel buitenlandse concurrentie toegelaten.
De facto binding:	Er zijn geen aanwijzingen dat Duitsland hulp de facto bindt.

⁹ KFW Entwicklungsbank (2015a)

¹⁰ OESO (2014a)

2.2.2 Strategische inzet op landen en sectoren

Landenbeleid:	<p>Duitsland is in de afgelopen jaren van 120 naar 50 OS-partnerlanden gegaan¹¹. De Duitse ontwikkelingssamenwerking concentreert zich op Afrika, waar bijna de helft van de partnerlanden zich bevinden.</p> <p>Financiering van de KFW Entwicklungsbank is beschikbaar voor de 50 OS-partnerlanden van Duitsland, plus voor opkomende economieën zoals China, Turkije en Rusland¹². De DEG-producten, incl. develoPPP.de, volgen de OESO-DAC landenlijst, en is dus officieel in 149 landen beschikbaar¹³.</p>
Sectorenbeleid:	<p>Duitsland stuurt binnen ontwikkelingssamenwerking niet op sectoren.</p>

2.2.3 Informatievoorziening en dienstverlening

Buitenlandse vertegenwoordigingen:	<p>De KFW Entwicklungsbank heeft kantoren in 72 ontwikkelingslanden wereldwijd, plus drie regionale kantoren¹⁴. In 13 kantoren bevindt zich ook een vertegenwoordiging van het DEG¹⁵.</p> <p>Verder bevinden zich 130 kantoren van de Duitse kamer van koophandel (<i>Auslandshandelskammer</i>, AHK) in 90 landen wereldwijd¹⁶.</p>
Informatieportaal:	<p>Duitsland beschikt over een informatieportaal met aanbestedingen voor ontwikkelingsprojecten, genaamd <i>Germany Trade and Invest</i> (GTAI). Dit portaal is zowel in het Duits als in het Engels beschikbaar. Gebruikers betalen een klein bedrag per download van tenderdocumenten, of kunnen een jaarabonnement afsluiten. Ook kan men ter betaling een advieslijn bellen.</p> <p>Volgens de Duitse richtlijnen voor bilaterale hulp is de KFW verplicht om het Duitse bedrijfsleven zo vroeg mogelijk te informeren over nieuwe aanbestedingen. De aankondigingen worden daarom direct na bekendmaking op GTAI gepubliceerd¹⁷. Deze zijn op zowel de Duitse als de Engelse versie van het portaal beschikbaar.</p> <p>De Duitse versie van GTAI is echter wel uitgebreider dan de Engelse versie. Zo bevat het Duitse portaal informatie over het ondernemingsklimaat, wet- en regelgeving en douanewetten in individuele landen, en vindt men er aanbestedingen van vele andere donoren. Ten tijde van deze verkenning beschikte de Engelse versie van GTAI over 56 aankondigingen¹⁸ van de KFW. De Duitse versie bevatte daarnaast nog eens meer dan 5000 aankondigingen¹⁹ van andere tenders en ontwikkelingsprojecten wereldwijd, zoals van de Wereldbank, de Verenigde Naties, DFID en Danida.</p>

¹¹ ÖFSE (2014)

¹² Ministerie van Buitenlandse Zaken (2014)

¹³ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2014); OESO (2015)

¹⁴ KFW Entwicklungsbank (2015b)

¹⁵ DEG (2015)

¹⁶ AHK (2015)

¹⁷ ÖFSE (2014)

¹⁸ 56 de dato 20 juli 2015

¹⁹ 5162 de dato 20 juli 2015

Relevante dienstverlening:

Duitsland zet een scala aan diensten in om Duitse bedrijven aan te moedigen gebruik te maken van de kansen van ontwikkelings-samenwerking²⁰. Zo beschikt het BMZ over een "Service Point voor de Private Sector" (*Servicestelle für die Wirtschaft des BMZ*) om (Duitse) bedrijven die willen investeren in ontwikkelingslanden te adviseren. Ook zet het BMZ zogeheten "OS-scouts" (*EZ-scouts*) in: Zij bezoeken brancheverenigingen en kamers van koophandel, om diens leden te adviseren over het kansen voor het bedrijfsleven van het BMZ²¹.

2.3 Onderscheidende factoren voor de inzet van het eigen bedrijfsleven

KFW-onderzoeker Seebens verklaart de relatief hoge inzet van het eigen bedrijfsleven door de sterke internationale concurrentiepositie van Duitse bedrijven²². Dit wordt weersproken door ander onderzoek, dat stelt dat de inzet van Duitse diensten en goederen juist gefaciliteerd wordt door een aantal mechanismes van de Duitse overheid, waaronder dienstverlening van het BMZ. Dit creëert **informatie- en institutionele voordelen** die verder niets te maken hebben met de Duitse concurrentiepositie in de wereld²³.

Deze opvatting wordt hier bevestigd: Binding noch strategische focus lijken van doorslaggevende invloed te zijn op de inzet van Duitse bedrijven. Duitsland onderscheidt zich echter wel met de **voorziening van informatie** aan het eigen bedrijfsleven. Zo is de KFW verplicht zo vroeg mogelijk het Duitse bedrijfsleven in te lichten over diens nieuwe aanbestedingen, en licht het BMZ Duitse bedrijven actief in over de zakenkansen bij Duitse ontwikkelingssamenwerking. Een belangrijke partner voor de informatievoorziening is **Germany Trade and Invest (GTAI)**. Bijvoorbeeld voor internationale aanbestedingen, zoals van multilaterale donoren of andere donorlanden, publiceert GTAI grote aantallen aankondigingen, die alleen in het Duits beschikbaar zijn.

²⁰ ÖFSE (2014) p.337

²¹ ÖFSE (2014); BMZ (2015)

²² Seebens (2012)

²³ ÖFSE (2014) p.338

3 Japan

3.1 Vormen van ontwikkelingssamenwerking met het bedrijfsleven

De Japanse ontwikkelingssamenwerking wordt uitgevoerd door de *Japan International Cooperation Agency* (JICA). De Japanse ontwikkelingsbank is de *Japan Bank for International Cooperation* (JBIC). Door middel van deze organisaties werkt de Japanse overheid samen met particuliere bedrijven binnen ontwikkelingssamenwerking²⁴.

De samenwerking vindt vooral plaats d.m.v. government-to-government-leningen. Hierbij geldt dat de Japanse overheid (in samenwerking met de private sector) ook proactief projectvoorstellen doet, zgn. *unsolicited proposals*²⁵.

3.1.1 Modaliteiten

Bedrijfsleven-instrumenten:	Eén programma direct gericht aan het bedrijfsleven is het programma <i>Private Sector Investment Finance</i> (PSIF) ²⁶ . PSIF verschaft leningen aan particuliere initiatieven die bijdragen aan het behalen van de millenniumdoelen (mdg's), armoedereductie, infrastructuur, snelle groei of het tegengaan van klimaatverandering. PSIF richt zich concreet op joint ventures tussen een lokaal bedrijf en een Japanse partner ²⁷ .	<u>Gebonden</u>
Bilaterale aanbesteding:	<p>De Japanse ontwikkelingssamenwerking vindt vooral plaats door middel van bilaterale government-to-government hulp. Van de €13 mld bruto bilaterale ODA²⁸, wordt €7,4 mld besteed aan investeringsprojecten²⁹. Dit vindt meestal plaats in de vorm van leningen, en soms als schenkingen.</p> <p>Japan biedt de ontvangende overheid de keuze uit verschillende leningsvoorwaarden. De aangeboden voorwaarden verschillen per inkomenscategorie waartoe het ontvangende land behoort. Naast de reguliere voorwaarden biedt Japan ook speciale voorwaarden aan, de zogeheten "<i>Special Terms for Economic Partnership</i>" (STEP). Deze STEP-leningen zijn gunstiger dan reguliere leningen, maar zijn wel gebonden aan het Japanse bedrijfsleven.</p>	<u>Ongebonden</u> (Reguliere ODA-leningen) <u>Gebonden</u> (STEP-leningen)
Ontwikkelingsbank:	JBIC heeft als belangrijkste taak het financieren van grote infrastructurele projecten van Japanse ondernemingen in het buitenland. JBIC doet soms ook zaken met buitenlandse bedrijven, indien er sprake is van een belang voor of betrokkenheid van een Japanse onderneming.	<u>Gebonden</u>

²⁴ Ministerie van Buitenlandse Zaken van Japan (2015)

²⁵ Ministerie van Buitenlandse Zaken van Japan (2015), p.5

²⁶ Het PSIF wordt net als de meeste Japanse ontwikkelingssamenwerking uitgevoerd door de overheidsorganisatie *Japan International Cooperation Agency* (JICA).

²⁷ JICA (2013)

²⁸ Bruto ODA verwijst naar uitgaande ODA, waarvan inkomsten door terugbetalingen van ODA-leningen nog niet zijn afgetrokken.

²⁹ OESO (2014b), bijlage B1

3.2 Beleid ter ondersteuning eigen bedrijfsleven

3.2.1 Binding en de facto binding

Formele binding:	<p>Japan meldt bij de OESO-DAC dat in 2012 van de totale bilaterale ontwikkelingsamenwerking 71% ongebonden was³⁰. De overige 29% was volledig³¹ of deels³² gebonden. De belangrijkste vormen hiervan zijn de STEP-leningen het instrument PSIF.</p> <p>Volgens internationale afspraken in Accra (2008) en Busan (2011) zouden OESO-landen meer ODA ontbinden. Volgens Japan betreffen deze afspraken enkel ODA aan minst ontwikkelde landen, terwijl andere landen ernaar streven om alle ODA te ontbinden. De OESO-DAC roept Japan op hetzelfde te doen³³.</p>
De facto binding:	<p>Volgens de OESO-DAC Peer Review rapporteert Japan hulp die gebonden is aan Japanse hoofdaannemers – maar verder uitbesteed kan worden aan bedrijven uit andere landen – als ongebonden. Andere DAC-leden rapporteren zulke hulp als gebonden. Hiermee scheidt Japan onduidelijkheid over het daadwerkelijke gebruik van gebonden hulp³⁴.</p>

3.2.3 Strategische inzet op landen en sectoren

Landenbeleid:	<p>De Japanse ontwikkelingsamenwerking is sterk gericht op de Aziatische regio³⁵. Zo ging in 2012 70% van de Japanse brute bilaterale ODA naar Azië³⁶. Japan richt zich de laatste jaren in toenemende mate op Afrika³⁷.</p>
Sectorenbeleid:	<p>Japan maakt het gebruik van ODA-leningen voor bepaalde sectoren³⁸ aantrekkelijker door gunstigere leningsvoorwaarden te stellen³⁹. Recentelijk richt Japan zich meer op "disaster risk reduction" (rampenpreventie), waarbij het land zijn eigen ervaringen met natuurrampen inzet in andere landen⁴⁰.</p> <p>De voornaamste focus van de Japanse ontwikkelingsamenwerking is de economische infrastructuur van ontwikkelingslanden: meer dan 40% van de totale bilaterale ODA wordt hieraan besteed – voornamelijk in de vorm van leningen⁴¹.</p>

3.2.3 Informatievoorziening en dienstverlening

Buitenlandse vertegenwoordigingen:	<p>JICA is wereldwijd met 91 kantoren vertegenwoordigd⁴². JBIC heeft 16 kantoren in het buitenland. Verder is Japan met 78 kantoren van de Japanse handels- en investeringsorganisatie <i>Japan External Trade Organisation</i> (JETRO) aanwezig in het buitenland.</p>
---	--

³⁰ OESO (2014a)

³¹ Volledig gebonden: uitsluitend open voor het Japanse bedrijfsleven (16,3%).

³² Deels gebonden: bedrijven uit (sommige) ontwikkelingslanden ook kunnen meedingen (4,8%).

³³ OESO (2014b)

³⁴ OESO (2014b)

³⁵ JICA (2015b)

³⁶ OESO (2014b)

³⁷ OESO (2014b)

³⁸ Te weten de sectoren klimaatmitigatie en -adaptie, gezondheidszorg, rampenpreventie en "human resource development".

³⁹ JICA (2014b)

⁴⁰ OESO (2014b)

⁴¹ OESO (2014b)

⁴² JICA (2015b)

Informatieportaal:	JICA beschikt niet over een centraal aanbestedingsportaal voor ODA-gefinancierde projecten. Wel worden op de website van JICA regelmatig persberichten gepubliceerd over ODA-leningen ⁴³ . Verder bieden sommige lokale JICA-kantoren de mogelijkheid om bedrijven op de hoogte te houden van zakenkansen in het betreffende land ⁴⁴ .
Relevante dienstverlening:	Japan biedt geen andere dienstverlening aan voor het vinden en uitvoeren van aanbestedingen voor ontwikkelingsprojecten.

3.3 Onderscheidende factoren voor de inzet van het eigen bedrijfsleven

Japanse bedrijven hebben een voorsprong op andere bedrijven door de **(gedeeltelijke) binding van hulp** door de Japanse overheid. Een belangrijk medium hiervoor zijn de STEP-leningen. (Gedeeltelijk) gebonden hulp zou volgens het land zelf van toepassing zijn op ca. 20% van het ODA-budget. Volgens de OESO-DAC Peer Review uit 2014⁴⁵ worden echter sommige vormen van **gebonden hulp als ongebonden gerapporteerd** door Japan. Hierdoor is het mogelijk dat het daadwerkelijke percentage van gebonden hulp uit Japan hoger ligt.

Binnen de Japanse ontwikkelingssamenwerking wordt verder het aanbod van Japanse bedrijven gunstig gepositioneerd bij overheden van ontwikkelingslanden. Door **gunstigere voorwaarden** is het voor ontvangende overheden aantrekkelijker om te kiezen voor gebonden STEP-leningen of ongebonden ODA-leningen voor de sectoren waarin Japan sterk is. JICA en JBIC wachten bovendien niet altijd op een verzoek van het partnerland, maar dienen zgn. "**unsolicited proposals**" in⁴⁶. Dit maakt het mogelijk voor Japanse bedrijven om via deze organisaties inbreng te hebben in het bepalen en vormgeven van ontwikkelingsprojecten en aanbestedingen. Zo komt ook ongebonden hulp in de praktijk toch vaak bij Japanse bedrijven terecht.

⁴³ JICA (2015a)

⁴⁴ Een voorbeeld is het JICA-kantoor in de Filipijnen, zie JICA (2015c)

⁴⁵ OESO (2014b)

⁴⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken van Japan (2015)

4 Verenigd Koninkrijk

4.1 Vormen van ontwikkelingssamenwerking met het bedrijfsleven

De Britse ontwikkelingssamenwerking wordt uitgevoerd door de *Department for International Development* (DFID). Eén van de vijf pilaren onder het beleid van DFID is het "samenwerken met bedrijven om ontwikkelingsrelevante investeringen te bevorderen"⁴⁷. Het VK streeft er hierbij nadrukkelijk naar dat Britse ontwikkelingssamenwerking ten goede komt aan de eigen economie, zonder daarbij in te boeten aan ontwikkelingsimpact⁴⁸.

5.1.1 Modaliteiten

Bedrijfsleven-instrumenten:	<p>Het VK zet in toenemende mate in op directe financiering van het bedrijfsleven bij ontwikkelingssamenwerking⁴⁹. Dergelijke financiering wordt hoofdzakelijk gegeven via multi-donor fondsen, die DFID financieel ondersteunt.</p> <p>Zo financiert DFID zogeheten "challenge funds" en fondsen die leningen, equity en garanties verstrekken aan bedrijven. Een voorbeeld van een challenge fund van DFID is het Food Retail Industry Challenge Fund (FRICH), dat bij de Europese voedselsector naar innovatieve oplossingen zoekt om de import van Afrikaans voedselproducten te bevorderen⁵⁰. Een voorbeeld van een fonds dat bedrijven financiert bij ontwikkelingsrelevante ondernemingen is het Infrastructure Loan Fund (ILF) in India, dat zich richt op pro-poor infrastructuur in India⁵¹.</p>	<u>Ongebonden</u>
Bilaterale aanbesteding:	<p>Het VK heeft niet altijd genoeg vertrouwen in de aanbestedingen van overheden van ontvangende landen. Daarom vindt veel bilaterale hulp niet plaats op basis van formele government-to-government-relaties, maar worden projecten veelal aanbesteed door multilaterale organisaties, ngo's, maar vooral via de private sector⁵². In 2013-2014 is €1,9 mld uitgegeven via private kanalen.</p> <p>Een groot deel van de aanbestedingen verlopen via raamcontracten (<i>framework agreements</i>). Per sector wordt door middel van een internationale aanbestedingsprocedure een meerjarige overeenkomst gesloten met een aantal bedrijven, de zogeheten <i>key suppliers</i>. Gedurende het verloop van de overeenkomst kan DFID deze bedrijven inzetten voor snelle levering van goederen en diensten, zonder voor elk contract noodzakelijk een aparte aanbesteding te doorlopen⁵³. Dit systeem maakt het mogelijk opdrachten sneller uit te kunnen voeren, en relaties tussen DFID en de "key suppliers" te kunnen versterken. Tegelijkertijd werpt het echter barrières op voor nieuwkomers en kleine bedrijven, en vermindert het de concurrentie tussen mogelijke aanbieders. Zo wordt 60% van de contracten gewonnen door slechts 11 bedrijven⁵⁴.</p>	<u>Ongebonden</u>
Ontwikkelingsbank:	<p>De Britse publieke ontwikkelingsbank is de CDC Group. Deze bank investeert in ontwikkelingsrelevante investeringen van particuliere bedrijven in Afrika en Zuid-Azië.</p>	<u>Ongebonden</u>

⁴⁷ DFID (2014a)

⁴⁸ DFID (2014c)

⁴⁹ ICAI (2015)

⁵⁰ ICAI (2015); DFID (2013)

⁵¹ ICAI (2015); DFID (2015b)

⁵² UK Parliament (2015); DFID (2014b)

⁵³ OCG (2008)

⁵⁴ Zie DFID (2015c) voor de bedrijven die binnen de huidige framework agreements vallen.

4.2 Beleid ter ondersteuning eigen bedrijfsleven

4.2.1 Binding en de facto binding

Formele binding:	Het VK heeft zich gecommitteerd aan het volledig ontbinden van ontwikkelingssamenwerking. Zo is in 2002 in de wet vastgelegd dat alle ODA-uitgaven ongebonden moeten zijn ⁵⁵ . Het VK verklaart dus ook dat 100% van hun hulp ongebonden is ⁵⁶ .
De facto binding:	<p>Het VK benadrukt veelvuldig dat het nationale belangen gescheiden wil houden van hulp, en Britse bedrijven niet "oneerlijk" wil bevoordelen⁵⁷. Desondanks rapporteert DFID dat een groot deel van diens aanbestedingen door Britse bedrijven wordt gewonnen⁵⁸.</p> <p>Het VK wordt daarom zowel internationaal als binnenlands opgeroepen om te verzekeren dat de aanbestedingsprocedures niet alleen formeel, maar ook de facto ongebonden zijn⁵⁹. Daarbij zou moeten worden nagegaan of er geen onbedoelde of impliciete barrières voor buitenlandse bedrijven bestaan binnen het aanbestedingssysteem van DFID en bij het gebruik van "key suppliers"⁶⁰.</p>

4.2.2 Strategische inzet op landen en sectoren

Landenbeleid:	DFID heeft directe werkzaamheden in 28 landen in (Oost-) Afrika, Azië en het Midden-Oosten. Met uitzondering van het Caribisch gebied is DFID in principe niet werkzaam in Latijns-Amerika ⁶¹ . De CDC Group is uitsluitend actief in Afrika en Zuid-Azië.
Sectorenbeleid:	Het VK stuurt niet op specifieke sectoren.

4.2.3 Informatievoorziening en dienstverlening

Buitenlandse vertegenwoordigingen:	<p>DFID heeft 40 kantoren in ontwikkelingslanden. De CDC Group heeft geen buitenlandse kantoren.</p> <p>Verder zijn er wereldwijd 103 kantoren van <i>UK Trade & Investment</i> (UKTI), het overheidsorgaan dat aan handelsbevordering doet en vaak samenwerkt met DFID.</p>
Informatieportaal:	<p>Aanbestedingen van DFID die niet via raamcontracten verlopen, worden aangekondigd in twee portalen: het <i>DFID Suppliers Self Service Portal</i>⁶² en de <i>Contracts Finder</i>⁶³ van de Britse overheid. Beide portalen staan open voor bedrijven uit de hele wereld.</p> <p>Via het <i>Business Opportunities</i>-portaal van UKTI vinden Britse bedrijven ook aanbestedingen van andere ontwikkelingsorganisaties wereldwijd, zoals van de Wereldbank en de VN. Dit portaal is uitsluitend toegankelijk voor Britse bedrijven.</p>

⁵⁵ Het betreft hier de zogeheten "International Development Act" uit 2002, zie Government of the UK (2002).

⁵⁶ OESO (2014a)

⁵⁷ Government of the UK (2010), p.22; DFID (2014c)

⁵⁸ DFID (2014b), p.128

⁵⁹ UK Parliament (2015); OESO (2014c)

⁶⁰ OESO (2014c)

⁶¹ DFID (2015d)

⁶² DFID (2015a)

⁶³ Government of the UK (2015)

Relevante dienstverlening:

Het VK poogt actief bedrijven uit het VK bekend te maken met de procedures van bijvoorbeeld DFID-aanbestedingen⁶⁴. Een belangrijk onderdeel van deze strategie is de zgn. *Aid Funded Business service (AFBS)*. Dit is een dienst van UKTI die enkel open staat voor Britse bedrijven⁶⁵.

De AFBS biedt Britse bedrijven toegang tot advies, marktkansen, evenementen en buitenlandse bezoeken. Dit heeft als doel de bedrijven vertrouwd te maken met het ondernemen in de ontwikkelingssector. De UKTI AFBS belooft verder de juiste contacten binnen de ontwikkelingsorganisaties (zowel DFID als multilaterale organisaties) te leggen, en betere toegang tot kansen binnen de ontwikkelingssector te verschaffen⁶⁶.

4.3 Onderscheidende factoren voor de inzet van het eigen bedrijfsleven

Een groot deel van de Britse aanbestedingen onder ontwikkelings-samenwerking verloopt onder **meerjarige raamcontracten**, die de snelheid en effectiviteit van hulp moet bevorderen. Tegelijkertijd lijkt dit systeem ook **barrières** op te werpen voor nieuwkomers en kleine bedrijven. Zo wordt het grootste deel van de contracten maar aan een klein aantal bedrijven toegekend. De OESO-DAC Peer Review van het VK roept DFID daarom op om kritisch te kijken naar het systeem van *key suppliers*, zodat deze de toegang voor o.a. buitenlandse bedrijven niet verhindert.

Verder onderscheidt het VK zich voornamelijk door **actieve samenwerking tussen DFID en UKTI**. De Aid Funded Business Service is een goed voorbeeld hoe het VK eigen bedrijven voorziet van informatie, contacten en ervaring en hen daarmee een **informatievoorsprong** geeft op bedrijven uit andere landen. Ook is het *Business Opportunities*-portaal van UKTI een nuttig middel voor Britse bedrijven om aanbestedingen van multilaterale organisaties te vinden. DFID zet voor de toekomst in op nog sterkere samenwerking en contact met het (Britse) bedrijfsleven⁶⁷.

⁶⁴ La Chimia (2015)

⁶⁵ UKTI (2014)

⁶⁶ UKTI (2014)

⁶⁷ DFID (2014a)

5 Denemarken

5.1 Vormen van ontwikkelingssamenwerking met het bedrijfsleven

De Deense ontwikkelingssamenwerking wordt uitgevoerd door het Deense Ministerie van Buitenlandse Zaken, die daarvoor de merknaam Danida hanteert. Denemarken zet daarbij duidelijk in op privatesectorontwikkeling, waarbij het bedrijfsleven, niet in de laatste plaats het Deense bedrijfsleven, actief betrokken wordt⁶⁸.

Denemarken heeft net als Nederland een instrumentarium specifiek gericht op samenwerking met het bedrijfsleven. Dit instrumentarium, de zogeheten *Danida Business*, bestaat uit een viertal instrumenten⁶⁹. Bij sommige van deze instrumenten worden bedrijven direct gefinancierd of ondersteund, en bij sommige andere gaat dit via de overheid van het ontvangende land. De *Danida Business*-instrumenten staan in principe alleen open voor Deense bedrijven, maar bij te weinig interesse kunnen ook andere bedrijven aanspraak maken⁷⁰.

5.1.1 Modaliteiten

Bedrijfsleven-instrumenten:	<p>Danida Business bestaat onder andere uit de volgende bedrijfsleveninstrumenten:</p> <ol style="list-style-type: none">1. <i>Danida Business Delegations</i> Ondersteunt handelsbezoeken van Deense bedrijven aan ontwikkelingslanden, en van bedrijven uit ontwikkelingslanden aan Denemarken.2. <i>Danida Business Explorer</i> Biedt financiering aan Deense bedrijven die geïnteresseerd zijn in het opzetten van een bedrijfsactiviteit in een ontwikkelingsland. De financiering is bedoeld voor een haalbaarheidsstudie voor een bepaald <i>business plan</i> dat ontwikkelingsrelevant is en aan een aantal duurzaamheidseisen voldoet. <p>Verder herziet Danida op het moment het instrument <i>Danida Business Partnerships</i>, dat Deens-lokale partnerschappen opzet⁷¹.</p>	<i>Gebonden</i>
Bilaterale aanbesteding:	<p>Een belangrijke bron van bilaterale ontwikkelingsprojecten is <i>Danida Business Finance</i>: Dit instrument financiert infrastructuurprojecten in ontwikkelingslanden, met name in de sectoren transport, energie, water en sanitatie. De financiering vindt plaats in de vorm van concessionele leningen en wordt aan overheden of door overheden gesteunde organisaties verstrekt. De uitvoering van de projecten moet vervolgens in principe worden aanbesteed aan Deense bedrijven. Indien er te weinig geïnteresseerde Deense bedrijven zijn, kunnen andere bedrijven ook meedingen.</p> <p>Het betreft hier slechts een klein deel van de totale bilaterale uitgaven. Het overgrote deel van bilaterale uitgaven wordt ongebonden ingezet.</p>	<i>Gebonden</i> (Danida Business Finance) <i>Ongebonden</i> (Overige aanbestedingen)

⁶⁸ Ministerie van Buitenlandse Zaken van Denemarken (2014)

⁶⁹ Danida (2015g)

⁷⁰ Danida (2015f); ÖFSE (2014)

⁷¹ Danida (2015a)

<p>Ontwikkelingsbank:</p>	<p>Een belangrijke financier voor het ondernemen in ontwikkelingslanden is de publieke ontwikkelingsbank <i>Investeringsfonden for Udviklingslande</i> (Investeringsfonds voor Ontwikkelingslanden, IFU). De doelstelling van IFU is het bevorderen van investeringen van het Deense bedrijfsleven in ontwikkelingslanden. Jaarlijks committeert de bank ongeveer €80 mln aan leningen aan ca. 45 bedrijven⁷². De financiering van de IFU kwalificeert niet als ODA⁷³.</p> <p>Daarnaast zijn er een aantal andere losstaande fondsen, die door de IFU worden beheerd maar waar de Deense overheid een belangrijk aandeel in heeft:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het <i>Danish Climate Investment Fund</i> (KIF), dat risicokapitaal aanbiedt voor klimaatrelevante projecten in lage en middeninkomenslanden. Het fonds staat open voor projecten met een Deens economisch belang, zoals de participatie van Deense investeerders of het betrekken van Deense technologie, diensten of kennis⁷⁴. 2. Het <i>Arab Investment Fund</i> (AIF). Dit fonds levert risicokapitaal aan Deense bedrijven die in Noord-Afrika en het Midden-Oosten willen investeren. De financiering wordt op marktvoorwaarden aangeboden⁷⁵. <p>Verder worden op het moment twee nieuwe fondsen ontwikkeld: Het <i>Danish Agribusiness Fund</i> dat Deense landbouwbedrijven ondersteunt met duurzame bedrijvigheid in de landbouwsector in ontwikkelingslanden; en een nieuwe investeringsfaciliteit dat investeringen in Oekraïne zal financieren⁷⁶.</p>	<p><i>Gebonden</i></p>
----------------------------------	---	------------------------

5.2 Beleid ter ondersteuning eigen bedrijfsleven

5.2.1 Binding en de facto binding

<p>Formele binding:</p>	<p>Denemarken behoort volgens de OESO al jaren tot de top van donoren met ongebonden hulp⁷⁷. Denemarken kiest er echter voor om specifiek het bedrijfsleveninstrumentarium te binden. Aangezien dit slechts een relatief klein onderdeel van de volledige budget betreft, was in 2012 nog steeds 96% van de Deense ODA ongebonden⁷⁸.</p> <p>Denemarken heeft in de loop der tijd de gebondenheid van de instrumenten wel enigszins afgezwakt. Zo beschikken de Danida Business-instrumenten over een zogeheten “<i>untied window</i>”: Wanneer er onvoldoende belangstelling is van Deense bedrijven bij de aanbesteding kunnen buitenlandse bedrijven ook meedingen. Dit komt echter zelden voor⁷⁹.</p>
<p>De facto binding:</p>	<p>Er zijn geen aanwijzingen voor de facto binding in Denemarken.</p>

⁷² IFU (2015a)

⁷³ OESO (2011), p.42

⁷⁴ IFU (2015b)

⁷⁵ IFU (2015c)

⁷⁶ Danida (2015a)

⁷⁷ OESO (2011)

⁷⁸ ÖFSE (2014); OESO (2014a)

⁷⁹ ÖFSE (2014)

5.2.2 Strategische inzet op landen en sectoren

Landenbeleid:	Denemarken concentreert haar activiteiten op 22 prioriteitslanden ⁸⁰ . De activiteiten van <i>Danida Business Finance</i> vinden in principe alleen plaats in deze landen ⁸¹ .
Sectorenbeleid:	Denemarken heeft geen strikte sectorprioriteiten ⁸² . Echter, binnen <i>Danida Business Finance</i> ligt de nadruk op grote infrastructuurprojecten die passen binnen de Green Growth-agenda van Denemarken ⁸³ . De Deense expertise wordt ook toegepast specifiek in twee fondsen die door de IFU worden beheerd, namelijk het <i>Danish Climate Investment Fund</i> (KIF) en het <i>Danish Agribusiness Fund</i> . Deze fondsen zijn specifiek gericht op de sectoren waar het Deense bedrijfsleven in excelleert, namelijk hernieuwbare energie en landbouw.

5.2.3 Informatievoorziening en dienstverlening

Buitenlandse vertegenwoordigingen:	Zowel Danida als het orgaan voor handelsbevordering, de <i>Trade Council</i> , zijn onderdeel van het Deense Ministerie van Buitenlandse Zaken. Danida en de Trade Council hebben daarmee geen eigen kantoren in het buitenland, maar zijn vertegenwoordigd op de 77 ambassades van het Deense koninkrijk ⁸⁴ . De IFU is verder met 7 kantoren aanwezig in lage- en middeninkomenslanden.
Informatieportaal:	Aankondigingen van subsidietenders voor <i>Danida Business Finance</i> worden geplaatst op de website van Danida ⁸⁵ . De reguliere ongebonden aanbestedingen van Danida worden in het Deens en Engels gepubliceerd op het portaal <i>Danida Business Contracts</i> . Verder bevat de pagina voorbeelden van contractdocumenten en richtlijnen voor aanbestedingen ⁸⁶ .
Relevante dienstverlening:	Buiten de reguliere economische dienstverlening heeft Denemarken géén speciale diensten die bedrijven helpen bij het vinden en winnen van aanbestedingen van Danida of andere ontwikkelingsorganisaties ⁸⁷ .

5.3 Onderscheidende factoren voor de inzet van het eigen bedrijfsleven

Door het Danida Business-instrumentarium te **binden**, verzekert Denemarken zich ervan dat het Danida Business-instrumentarium aan Deense bedrijven wordt besteed. Binnen deze instrumenten en de fondsen beheerd door IFU richt Denemarken zich bovendien ook op **sectoren** zoals duurzame energie, groene technologie en duurzame voedselproductie. Volgens het Oostenrijkse instituut ÖFSE is de aanname bij Danida dat in deze sectoren het Deense bedrijfsleven een onderscheidende expertise heeft⁸⁸.

⁸⁰ ÖFSE (2014); Danida (2015c)

⁸¹ Danida (2015b)

⁸² OESO (2011), p. 27

⁸³ ÖFSE (2014)

⁸⁴ Ministerie van Buitenlandse Zaken van Denemarken (2015a)

⁸⁵ Danida (2015d)

⁸⁶ Danida (2015e); Danida (2015f)

⁸⁷ Danida (2015a)

⁸⁸ ÖFSE (2014), p.252

6 Conclusies

6.1 Samenvatting van de bevindingen

Dit onderzoek vergelijkt de inzet en ondersteuning van het eigen bedrijfsleven bij ontwikkelingssamenwerking door de landen Duitsland, Japan, het VK en Denemarken. Hiermee wordt getracht te bepalen welke factoren van grootste belang zijn voor de inzet van het eigen bedrijfsleven bij nationale en internationale vormen van ontwikkelingssamenwerking.

De onderzochte landen zijn vergeleken op drie vormen van ondersteuning van het eigen bedrijfsleven, te weten (1) binding en de facto binding; (2) strategische inzet op sectoren en landen; (3) informatievoorziening en dienstverlening. De onderzochte landen bevorderen op verschillende manieren de inzet van het eigen bedrijfsleven.

6.1.1 Binding en de facto binding

Het gebruik van gebonden hulp is in de afgelopen 15 jaar sterk veranderd en grotendeels afgenomen. Het wordt echter in bepaalde vorm nog gebruikt. Landen geven hier verschillend invulling aan.

Zo **binden** Denemarken en Japan nog delen van de ontwikkelingssamenwerking waar bedrijven mee te maken hebben. Denemarken kiest daarbij gericht voor het bedrijfsleveninstrumentarium. Japan biedt partnerlanden naast ongebonden leningen ook gebonden leningen met gunstigere voorwaarden aan.

De interpretatie van internationale afspraken verschilt soms tussen landen, wat tot verschillende **definities** van gebonden hulp leidt. Zo streeft Japan enkel naar het ontbinden van een beperkte categorie van ontwikkelingssamenwerking, terwijl de meeste overige OESO-landen ernaar streven om alle ODA ontbinden. Ook rekent Japan bepaalde vormen van hulp als "ungebonden", waar andere landen dit als "gebonden" beschouwen.

Ook om andere redenen kan formeel ongebonden hulp moeilijk toegankelijk zijn voor buitenlandse bedrijven. Zo is het VK opgeroepen door de OESO Peer Review om te controleren of hun **aanbestedingssysteem**, dat voor snelle en effectieve uitbesteding van opdrachten aan bedrijven kan zorgen, geen barrières opwerpt voor nieuwe, kleinere en buitenlandse bedrijven.

6.1.2 Strategische inzet op sectoren en landen

Donorlanden zetten vaak ontwikkelingssamenwerking strategisch in op sectoren en landen waar het eigen bedrijfsleven een competitief voordeel heeft.

Zo zet Denemarken met Danida Business Finance en twee investeringsfondsen in op duurzame energie en landbouw, sectoren waar Denemarken zich internationaal mee onderscheidt. Japan biedt naast reguliere ODA-leningen ook ODA-leningen met **gunstigere voorwaarden** aan voor projecten in bepaalde sectoren. Dit zijn sectoren waarin het Japanse bedrijfsleven kennis en kunde heeft.

Zowel het VK als Japan richten zich met name op die gebieden in de wereld waar **historische en culturele banden** mee bestaan. Zo is het VK vrijwel alleen actief in Afrika en Zuid-Azië. Japan legt de nadruk op Azië, maar richt zich ook steeds meer op Afrika.

Een andere vorm van sturing door de Japanse ontwikkelingsorganisaties vindt plaats in de vorm van pro-actieve voorstellen, zgn. “**unsolicited proposals**”, aan overheden van ontwikkelingslanden. Hiermee kan Japan zich specifiek richten op projecten en sectoren waar het eigen bedrijfsleven ervaring mee heeft en in excelleert.

6.1.3 Informatievoorziening en dienstverlening

Overheden van donorlanden voorzien het eigen bedrijfsleven van informatie en kennis om aanbestedingen te vinden en te winnen. Hiermee krijgt het eigen bedrijfsleven een **informatie- en institutionele voorsprong**. Deze informatievoorziening en dienstverlening is specifiek gericht op het eigen bedrijfsleven, en veelal enkel toegankelijk voor het eigen bedrijfsleven of in de eigen taal.

Het VK en Duitsland beschikken over uitgebreide **aanbestedingsportalen**. Hierin vindt men duizenden zakenkansen bij ontwikkelingsorganisaties wereldwijd. Aanvullend aan dergelijke portalen bieden de Britse en Duitse overheden **diensten en informatie** aan hun bedrijven aan, waarmee deze beter deel kunnen nemen aan internationale aanbestedingen van ontwikkelingsprojecten. Om het eigen bedrijfsleven zo goed mogelijk te bereiken vindt **samenwerking tussen organisaties** voor ontwikkelings-samenwerking en voor handelsbevordering plaats.

Zo licht het BMZ van Duitsland de eigen bedrijven actief voor, met gebruik van het GTAI-portaal, de zgn. **OS-scouts** en het **Service Point voor de Private Sector**. In het VK werken DFID en UKTI nauw samen om het Britse bedrijfsleven voor te lichten over de marktkansen binnen ontwikkelingssamenwerking. Dit gebeurt onder meer door middel van de **Aid Funded Business Service** van UKTI.

6.2 Conclusie

Ontwikkelingsrelevantie is leidend bij het Nederlandse bedrijfsleven-instrumentarium. Daarom is het belangrijk dat wordt samengewerkt met zowel Nederlandse bedrijfsleven, als andere bedrijven – zoals bedrijven uit ontwikkelingslanden. Vormen van gebonden hulp zoals in Denemarken en Japan passen daarom niet binnen het Nederlandse beleid.

De Nederlandse ontwikkelingssamenwerking richt zich wel sterk op de gebieden waar het Nederlandse bedrijfsleven een onderscheidende bijdrage kan leveren. De speerpunten water, voedselzekerheid en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) sluiten nauw aan bij het topsectorenbeleid. Hiermee kan het Nederlandse bedrijfsleven haar kennis en kunde inzetten bij ontwikkelingsprojecten.

Op het gebied van economische diplomatie en dienstverlening zijn recentelijk grote stappen gezet. Aanbestedingsportalen en diensten van het VK en Duitsland worden nauwlettend gevolgd bij de ontwikkeling van de website internationaalondernemen.nl en bestaande dienstverlening door RVO en ambassades. Ook wordt informatievoorziening vereenvoudigd met het één loket van de RVO en nauwe samenwerking tussen verschillende organisaties. Zo kan bedrijfsleven dat zich wil inzetten voor ontwikkelingssamenwerking, IMVO en buitenlandse handel en investeringen zo goed mogelijk worden bediend.

7 Bronnenlijst

- Auslandshandelskammern (AHK) (2015). *AHK Standorte*. *Ahk.de*. Opgevraagd in 2015, van <http://www.ahk.de/ahk-standorte/>
- Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ) (2015). *Wirtschaft*. *BMZ.de*. Opgevraagd in 2015, van <http://www.bmz.de/de/mitmachen/Wirtschaft/index.html>
- Clay, E., Geddes, M., & Natali, L. (2009). *Untying aid: Is it working? An evaluation of the implementation of the Paris Declaration and of the 2001 DAC Recommendation of Untying ODA to the LDCs*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies, DIIS.
- Danida (2015a). *Presentatie van Danida aan ZMA Kopenhagen*. Presentation, Kopenhagen.
- Danida (2015b). *Requirements for Support*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/business/finance/introduction/>
- Danida (2015c). *Priority Countries*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/countries-regions/priority-countries/>
- Danida (2015d). *Tender Announcements*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/business/finance/tender-announcements/>
- Danida (2015e). *Danida Business Contracts*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/business/contracts/>
- Danida (2015f). *Danida Procurement Procedures*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/business/contracts/long/danida-procurement-procedures/>
- Danida (2015g). *Danida-Business*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/danida-en/activities/business/>
- Department for International Development (DFID) (2013). *Food Retail Industry Challenge Fund (FRICH) - Detailed guidance - GOV.UK*. *Gov.uk*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.gov.uk/guidance/food-retail-industry-challenge-fund-frich>
- Department for International Development (DFID) (2014a). *Economic development for shared prosperity and poverty reduction: a strategic framework*.
- Department for International Development (DFID) (2014b). *DFID Annual Report and Accounts 2013-2014*.
- Department for International Development (DFID) (2014c). *Smart aid: Why it's all about jobs*. Speech, Secretary of State for International Development Justine Greening bij de London Stock Exchange, Londen.
- Department for International Development (DFID) (2015a). *Supplier Self Service*. *Supplierportal.dfid.gov.uk*. Opgevraagd in 2015, van <https://supplierportal.dfid.gov.uk/selfservice/>
- Department for International Development (DFID) (2015b). *Development Tracker*. *Devtracker.dfid.gov.uk*. Opgevraagd in 2015, van <http://devtracker.dfid.gov.uk/projects/GB-1-202869/documents/>
- Department for International Development (DFID) (2015c). *DFID procurement: current frameworks - Publications - GOV.UK*. *Gov.uk*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.gov.uk/government/publications/dfid-procurement-current-frameworks>

Department for International Development (2015d). *About - Department for International Development - GOV.UK*. Gov.uk. Opgevraagd in 2015, van <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-international-development/about>

Government of the UK (2002). *International Development Act 2002*. Legislation.gov.uk. Opgevraagd 2015, van <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/1/contents>

Government of the UK (2010). *The coalition: our programme for government*. Cabinet Office.

Government of the UK (2015). *Contracts Finder*. Contractsfinder.service.gov.uk. Opgevraagd in 2015, van <https://www.contractsfinder.service.gov.uk/Search>

Hansen, H., & Rand, J. (2015). *Danish exports and Danish bilateral aid*. Ministry of Foreign Affairs of Denmark.

Independent Commission for Aid Impact (ICAI) (2013). *DFID's use of contractors to deliver aid programmes (report 23)*.

Independent Commission for Aid Impact (ICAI) (2015). *Business in development (report 43)*. Government of the UK.

Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) (2014). *Good things come to those who make them happen*. Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Investeringsfondsen for Udviklingslande (IFU) (2015a). *About IFU - IFU*. IFU.dk. Opgevraagd in 2015, van <http://www.ifu.dk/en/about-ifu>

Investeringsfondsen for Udviklingslande (IFU) (2015b). *Decrease in CO2 emissions - increase in sale of Danish climate technology - IFU*. IFU.dk. Opgevraagd in 2015, van <http://www.ifu.dk/en/services/the-danish-climate-investment-fund>

Investeringsfondsen for Udviklingslande (IFU) (2015c). *The Arab Investment Fund - IFU*. IFU.dk. Opgevraagd in 2015, van <http://www.ifu.dk/en/services/the-arab-investment-fund>

Japan International Cooperation Agency (JICA) (2013). *Official Development Assistance (ODA) and ODA Loans | Our Work*. JICA.go.jp. Opgevraagd in 2015, van http://www.jica.go.jp/english/our_work/types_of_assistance/oda_loans/overseas/index.html

Japan International Cooperation Agency (JICA) (2014a). *Annual Report 2014*.

Japan International Cooperation Agency (JICA) (2014b). *Terms and Conditions of Japanese ODA Loans (Effective van October 1, 2014)*. JICA.go.jp. Opgevraagd in 2015, van http://www.jica.go.jp/english/our_work/types_of_assistance/oda_loans/standard/2014_2.html

Japan International Cooperation Agency (JICA) (2015a). *Press Releases | News & Features*. JICA.go.jp. Opgevraagd in 2015, van <http://www.jica.go.jp/english/news/press/index.html>

Japan International Agency Cooperation Agency (JICA) (2015b). *Overseas Offices | About JICA*. JICA.go.jp. Opgevraagd in 2015, van <http://www.jica.go.jp/english/about/organization/overseas/index.html>

Japan International Agency Cooperation Agency (JICA) (2015c). *Business Opportunities | Philippines | Countries & Regions | About JICA*. *JICA.go.jp*. Opgevraagd in 2015, van <http://www.jica.go.jp/philippine/english/office/topics/business01.html>

KFW DEG (2015). *Where we are*. *Deginvest.de*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.deginvest.de/International-financing/DEG/Die-DEG/Unsere-Standorte/>

KFW Entwicklungsbank (2015a). *Unsere Arbeitsweise*. *Kfw-entwicklungsbank.de*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/Internationale-Finanzierung/KFW-Entwicklungsbank/Aufgaben-und-Ziele/Unsere-Arbeitsweise/>

KFW Entwicklungsbank (2015b). *Our global engagement*. *Kfw-entwicklungsbank.de*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KFW-Development-Bank/Local-presence/>

La Chimia, A. (2013). *Tied aid and development aid procurement in the framework of EU and WTO law*. Oxford: Hart Publishing.

La Chimia, A. (2015). *Gesprek met dr. La Chimia*. London.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2014). *Interne benchmark OS-financiering en ondersteuning bedrijfsleven*.

Ministerie van Buitenlandse Zaken van Denemarken (2014). *Priorities for Danish Development Cooperation 2015*.

Ministerie van Buitenlandse Zaken van Denemarken (2015). *Find Danish embassies and consulates abroad*. *Um.dk*. Opgevraagd in 2015, van <http://um.dk/en/about-us/organisation/find-us-abroad/>

Ministerie van Buitenlandse Zaken van Japan (2015). *Cabinet decision on the Development Cooperation Charter*.

Office of Government Commerce (OGC) (2008). *Framework agreements: OGC guidance on framework agreements in the procurement regulations*. Government of the UK.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2010). *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Germany 2010*. OECD Publishing.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2011). *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Denmark 2011*. OECD Publishing.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2014a). *Aid untying: 2014 report*.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2014b). *OECD Development Co-operation Peer Reviews: Japan 2014*. OECD Publishing.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2014c). *OECD Development Co-operation Peer Reviews: United Kingdom 2014*. OECD Publishing.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) (2015). *DAC list of ODA recipients*.

Österreichische Forschungsförderung für Internationale Entwicklung (ÖFSE) (2014). *Export promotion or development policy? A comparative analysis of soft loan policies in Austria, Denmark, Germany and the Netherlands*. Auteurs: Fritz, L., Raza, W., Schuler, M., & Schweiger, E..

Seebens, H. (2012). Wie stark profitiert die deutsche Volkswirtschaft von der öffentlichen Entwicklungszusammenarbeit? *KFW One Pager*.

UK Parliament (2015). *House of Commons - Department for International Development's Performance in 2013-2014: the Departmental Annual Report 2013-14*. *Publications.parliament.uk*. Opgevraagd in 2015, van <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201415/cmselect/cmintdev/750/75007.htm>

UK Trade & Investment (2014). *Aid Funded Business - Detailed guidance - GOV.UK*. *Gov.uk*. Opgevraagd in 2015, van <https://www.gov.uk/guidance/aid-funded-business>